

Utbildningsdepartementet

U2023/02898

Remissvar över utredningen Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation (SOU 2023:59) och Statlig forskningsfinansiering Underlagsrapporter (SOU 2023:19)

Institutet för mänskliga rättigheter (institutet) yttrar sig över utredningen Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation (SOU 2023:59) och Statlig forskningsfinansiering Underlagsrapporter (SOU 2023:19). Yttrandet sker inom ramen för institutets uppgift att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige, med utgångspunkt i våra grundlagar och för Sverige folkrättsligt bindande förpliktelser inom området mänskliga rättigheter. Institutet har även en särskild roll som oberoende nationell mekanism enligt artikel 33.2 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD).

Sammanfattning

Institutet **avstyrker** förslaget om förändrad myndighetsstruktur eftersom det inte är klarlagt att förslaget kommer att leda till en förstärkning av den akademiska friheten i Sverige. Tvärtom finns en risk att den föreslagna myndighetsstrukturen – som bygger på uppdelningar mellan fri och strategisk forskning samt mellan forskning och innovation – skapar grund för ökad politisk styrning av hur anslag för forskning och innovation fördelas.

Motivering

Utredningen formulerar sju överordnade målbilder eller principer för en framtida organisation för statlig extern finansiering av forskning och innovation. Det första av dessa är att en sådan organisation ska värna om den fria forskningen.¹

I flera av underlagen till utredningen framgår att den fria forskningen inte ska ses som mindre strategisk än annan forskning: ”Om de bästa projekten finansieras och genomförs” leder det, som antyds, till ”lösningar på samhällsutmaningar långt innan politiker kommer på att ett visst område skall erhålla forskningsmedel.”²

Utredningens bedömning är att den akademiska friheten har en stark ställning i Sverige. I 2 kap. 18 § andra stycket regeringsformen (RF) fastslås att forskningens frihet är skyddad enligt bestämmelser som meddelas i lag. Enligt 1 kap. 6 § högskolelagen ska forskare fritt kunna välja forskningsproblem, utveckla forskningsmetod och publicera forskningsresultat.

Här bör tilläggas att den akademiska friheten även skyddas av Sveriges internationella åtaganden på området mänskliga rättigheter. Enligt artikel 15(3) i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska staten ”respektera den frihet som är nödvändig för vetenskaplig forskning och skapande verksamhet.”

”Jämfört med dagens situation,” skriver utredaren, ”krävs inte någon förflyttning, dock måste detta kriterium ständigt bevakas och följas upp så att forskningens frihet värnas såväl i dag som framgent.”³

Att hävda att den akademiska friheten inte behöver förstärkas är inte okontroversiellt. I en aktuell rankning från European University Association hamnar Sverige först på tjugoförsta plats avseende universitetens organisatoriska

---

¹ Se avsnitt 5.4.1.

² Citat på s. 206.

³ Ibid.

autonomi, vilket är betydligt lägre än andra nordiska länder.⁴ Även när det kommer till den individuella akademiska friheten ligger Sverige långt ned i en europeisk jämförelse.⁵

Att Sverige placerar sig lågt i internationella jämförelser beror till stor del på regeringens lagstadgade inflytande över universiteten vid tillsättning av styrelseledamöter och val av rektor.⁶ Att majoriteten av svenska universitet och högskolor är organiserade som statliga förvaltningsmyndigheter begränsar även deras möjlighet att bygga upp egna kapital för forskning, exempelvis genom donationer. Detta noteras av utredningen som efterlyser en mer genomgående utredning av universitetens organisering, men som inte anser att det ligger inom utredningens uppdrag att ta ställning till detta och inte heller till den för den akademiska friheten centrala frågan om det statliga basanslaget till universitet och högskolor.⁷

I förslaget om den nya myndigheten, Vetenskapsmyndigheten, står den fria forskningen i centrum. Detta visas bland annat i förslaget om att majoriteten av ledamöterna i myndighetens styrelse och samtliga ledamöter i dess vetenskapliga råd ska utses av forskarsamhället.⁸

I förslaget om myndigheten för strategisk forskning och myndigheten för innovation förs väldigt begränsad diskussion om hur dessa myndigheter förhåller sig till den överordnade principen om att forskningen ska vara fri. Styrelserna vid de två senare myndigheterna föreslås även helt och hållet att utses av regeringen. Detta är en förändring av utnämningmakten jämfört med de idag forskarstyrda finansieringsmyndigheterna Forte och Formas. Det är oklart vad som ligger

---

⁴ European University Association, University Autonomy in Europe IV, Scorecard 2023.

⁵ Terence Karran, Klaus Beiter, och Kwadwo Appiagyei-Atua, "Measuring Academic Freedom in Europe: A Criterion Referenced Approach," Policy Reviews in Higher Education 1, nr. 2 (2017): 209–239.

⁶ Hur rektor och styrelse utses regleras bland annat i andra kapitlet 2§ i Högskolelagen (1992:1434) och i andra kapitlet 1§, 7§, 7a§, 7b§ och 8§ i Högskoleförordningen (1993:100).

⁷ Se avsnitt 8.3.

⁸ Se avsnitt 6.4.1.

bakom förslaget och om andra alternativ som varit mer i linje med målsättningen om att värna den fria forskningen har övervägts.

I förslaget är anslagen som ska fördelas av Myndigheten för strategisk forskning och Innovationsmyndigheten tillsammans större än anslagen från Vetenskapsmyndigheten. Även här saknas resonemang om hur denna fördelning av anslagen relaterar till utredningens grundprincip om att värna den fria forskningen.

Utredningen visar tydligt hur en förändrad myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation skulle ha stora vinster, inte minst i form av effektivisering och förenklad struktur för forskare, samt bättre möjligheter till samordning. Utredningen avslutas med viktiga medskick som bland annat rör behovet av politisk samsyn och långsiktighet i fråga om nationell strategi för forskning och innovation.

Med det sagt finns det **inget i utredningen som tyder på att förslaget kommer att leda till en förstärkning av den akademiska friheten i Sverige**. Tvärtom finns en risk att den föreslagna myndighetsstrukturen – som bygger på uppdelningar mellan fri och strategisk forskning samt mellan forskning och innovation – skapar grund för ökad politisk styrning av hur anslag för forskning och innovation fördelas.

Institutet anser att det vore önskvärt med en mer genomgripande utredning om hur den akademiska friheten och universitetens institutionella autonomi kan stärkas i Sverige, inklusive en översyn av balansen mellan basanslag och extern forskningsfinansiering.

Mot den bakgrunden **avstyrker** institutet förslaget om en ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation.

Ärendets handläggning

Detta remissvar har beslutats av direktören Fredrik Malmberg och föredragits av utredaren Linde Lindkvist. I den slutliga beredningen har även ställföreträdande direktör Charlotte Palmstierna deltagit.

Fredrik Malmberg

Direktör